

Maciej Rakowski*

 <https://orcid.org/0000-0001-7378-9311>

HAWAJSKIE PRAWO WYBORCZE W LATACH 1864–1893 – PRAWO GŁOSU I PRAWO WYBIERALNOŚCI

WPROWADZENIE

W 1810 r. król Kamehameha I, zwany Wielkim, doprowadził do końca proces jednoczenia hawajskich wysp w jedno państwo. Trzydzieści lat później, po nadaniu ustawy zasadniczej przez Kamehamehę III, hawajski panujący przestał być władcą absolutnym. Od 1840 r. państwo zorganizowane było podobnie do monarchii europejskich: król rządził za pośrednictwem ministrów, którym przewodził premier (*kuhina nui*), ustawy uchwalał dwuizbowy parlament, a sprawy rozstrzygały sądy, z Sądem Najwyższym na czele. Początkowo legislatywa składała się z dwóch kolegiów: Izby Reprezentantów (wybieralnej) oraz Izby Wodzów – *nobles* (pochodzącej z królewskiej nominacji). Po 1864 r., czyli po wejściu w życie trzeciej z hawajskich konstytucji, parlament stał się jednoizbowy, choć wciąż zasiadali w nim pochodzący z wyborów reprezentanci i mianowani przez władcę wodzowie. Ustrój Królestwa Hawajów został przedstawiony w poświęconej mu monografii [Rakowska, Rakowski 2021].

Utworzenie izby przedstawicielskiej rodziło konieczność uregulowania zasad wyłaniania reprezentantów ludu. Pierwsza ordynacja wyborcza, uchwalona przez wodzów 2 listopada 1840 r., była aktem dalekim od doskonałości, choć niewątpliwie oryginalnym (posłów „wybierano” na podstawie listów wysyłanych do monarchy). Już jednak ustawa z 1850 r. nie odbiegała od aktów obowiązujących

* Dr hab., prof. UŁ, Uniwersytet Łódzki, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Badań nad Rozwojem Państwa i Prawa, Zakład Badań nad Rozwojem Ustrojów Państwowych, mrakowski@wpia.uni.lodz.pl

w państwach cywilizowanych. Prawo wyborcze obowiązujące na Hawajach przed 1864 r. było już prezentowane na łamach „Studiów Wyborczych” [Rakowski 2019]. Warto przypomnieć, że od 1850 r. głosowanie było powszechne (choć z wyłączeniem kobiet). Dwudziestu czterech posłów wybierano w okręgach jednomandatowych i tylko w stołecznym Honolulu istniał okręg dwumandatowy.

Celem tego opracowania jest przedstawienie kolejnego etapu rozwoju prawa wyborczego wyspiarskiego królestwa. Ze względu na ograniczoną objętość tekstu zajmujemy się jedynie zasadami dopuszczenia do udziału w wyborach – zarówno w charakterze głosującego, jak i kandydata. Przedstawiam również zasady prowadzenia spisu wyborców oraz rejestracji kandydatów, gdyż są one ściśle związane z realizacją czynnego i biernego prawa wyborczego. Pozostałe zagadnienia – zasady rozdziału mandatów, organizację głosowania, prawnokarną ochronę wyborów – pozostawiamy do odrębnego omówienia w najbliższej przyszłości. Za celowe uznajemy poprzedzenie rozważań prezentacją podstawowych informacji o dziejach Hawajów w badanym okresie, którego ramy wyznaczone są przez wydanie konstytucji z 1864 r. oraz detronizację królowej Lili’uokalani w 1893 r.

Podstawę opracowania stanowią przede wszystkim źródła w postaci aktów normatywnych, analizowane problemy są w piśmiennictwie jedynie sygnalizowane. W polskiej literaturze zagadnienia związane z hawajskimi wyborami nie były dotąd omawiane.

ZARYS DZIEJÓW HAWAJÓW W LATACH 1864–1893

W badanym okresie w hawajskiej monarchii panowało czworo władców: Kamehameha V (1863–1872), Lunalilo (1872–1874), Kalākaua (1874–1891) i królowa Lili’uokalani (1891–1893). Rządy pierwszego z nich rozpoczęły się od obalenia konstytucji z 1852 r. Z oczywistym pogwałceniem trybu zmiany ustawy zasadniczej, 20 sierpnia 1864 r. król podpisał konstytucję wzmacniającą jego pozycję ustrojową i otwierającą drogę do ograniczenia praw wyborczych. Inną wizję państwa miał jego następca – Lunalilo, który w czasie krótkiego panowania dążył do demokratyzacji, w tym rozszerzenia prawa do udziału w wyborach [Kuykendall 1953: 124–261; Kuykendall, Grove Day: 103–138; Daws 1968: 154–197; Siler 2012: 38–52; Haley 2014: 194–256].

Za panowania Kalākaui zwiększył się napływ imigrantów, głównie Azjatów. Hawajczycy stali się mniejszością we własnym kraju, a biali, przede wszystkim Amerykanie, kontrolowali gospodarkę i mieli coraz większy wpływ na politykę. Władca próbował zachować silną pozycję, w pierwszych latach rządów sam decydował o powoływaniu i odwoływaniu ministrów, z czasem jednak

zmuszony był uwzględnić stanowisko legislatywy. Podpisany w 1875 r. traktat handlowy ze Stanami Zjednoczonymi z jednej strony otwierał rynek tego kraju na produkty pochodzące z wysp (w tym cukier), z drugiej – trwale wiązał gospodarkę hawajską z amerykańską [Kuykendall 1967: 17–172; Kuykendall, Grove Day 1976: 149–163; Daws 1968: 197–250].

Dopiero podczas wyborów w 1884 r. ujawniła się rywalizacja dwóch bloków różniących się stosunkiem do rządu, a w kolejnych latach powstały zorganizowane partie polityczne. W 1887 r. doszło do zamachu stanu. Biali spod znaku Hawaiian League zmusili Kalākauę do ogłoszenia nowej ustawy zasadniczej i wymiany ministrów. Konstytucja, zwana „bagnetową”, została wprowadzona z rażącym pogwałceniem konstytucji z 1864 r., w której zmieniono zaledwie kilka przepisów, najistotniejszych jednak dla uprawnień władcy. Panujący próbował jeszcze bronić swej pozycji, zawiązał kilka projektów ustaw, lecz ostatecznie, schorowany i zrezygnowany, w listopadzie 1890 r. opuścił kraj; dwa miesiące później zmarł w San Francisco [Kuykendall 1967: 269–272, 401–432; Daws 1968: 243–254; Haley 2014: 267–274; Siler 2012: 114].

Ostatnim hawajskim władcą była siostra Kalākau – Lili`uokalani. Narastający kryzys gospodarczy wzmacniał żądania zwolenników włączenia kraju do Stanów Zjednoczonych. Jednocześnie sprawnie działała demokracja parlamentarna, a zmiany składu gabinetu wynikały z uchwał legislatywy. W styczniu 1893 r. królowa podjęła próbę obalenia konstytucji „bagnetowej”. Reakcją aneksjonistów, wspieranych przez *marines*, był pucz, w wyniku którego Lili`uokalani abdykowała, nie próbując nawet podjąć obrony. Prezydent Grover Cleveland nie był zwolennikiem tak przeprowadzonej inkorporacji archipelagu, doszło więc do niej dopiero w sierpniu 1898 r. Przez pięć lat Hawaje pozostawały formalnie niepodległe, stanowiąc republikę rządzoną przez białych [Kuykendall 1967: 479–647; Kuykendall, Grove Day 1976: 174–190; Daws 1968: 264–292].

ŹRÓDŁA PRAWA WYBORCZEGO

Omawianie instytucji hawajskiego prawa wyborczego należy poprzedzić prezentacją aktów, w których zostały one zdefiniowane. Zagadnienia najważniejsze uregulowano w obu ustawach zasadniczych, które obowiązywały w badanym okresie. Szczegóły dookreślono w ustawach zwykłych, przy czym dość często uchwalano ustawy zmieniające poszczególne przepisy. Nic w tym niezwykłego, a podział materii pomiędzy konstytucję i ustawy świadczy o dojrzałości prawodawcy i zrozumieniu roli ustawy zasadniczej.

Niezwykłość hawajskiego prawa wyborczego polegała na tym, że jego przepisy znajdowały się również w kodeksie cywilnym i kodeksie karnym.

Trzeba przy tym podkreślić, że akt zwany *Civil code* stanowił zbiór przepisów z różnych dziedzin, głównie z zakresu prawa administracyjnego, a właściwego prawa cywilnego było w nim niewiele. Do obu kodeksów włączono w całości wcześniejsze ustawy, a w redakcjach tekstów jednolitych znajdujemy informację, z jakiego aktu pochodził dany przepis.

Przed wejściem w życie konstytucji z 1864 r. prawo wyborcze uregulowane było w przepisach kodeksu cywilnego z 1859 r.¹, zebranych w bardzo obszernym art. XXXII *Of the election of the representatives*. Jego postanowienia dotyczyły podziału państwa na okręgi, czasu i miejsca głosowania, zasad nabywania czynnego prawa wyborczego, sposobu głosowania, zasad weryfikacji wyborów, a także odpowiedzialności za czyny zabronione związane z przebiegiem wyborów.

W konstytucji z 1864 r.² wyborom reprezentantów poświęcono cztery artykuły. Określono w nich liczbę deputowanych, zasadę równości wyborów, bierne prawo wyborcze (z cenzusem majątkowym) i czynne prawo wyborcze (również z takim cenzusem), upoważniono też ustawodawcę do określenia wyższych wymogów w zakresie cenzusu majątkowego. Jeszcze w tym samym roku, 31 grudnia, uchwalono ustawę o kwalifikacjach wyborców³ określającą zasady nabywania czynnego prawa wyborczego, a także zadania inspektorów wyborczych w zakresie sporządzania rejestru uprawnionych do głosowania.

Kolejnymi aktami prawnymi zawierającymi przepisy odnoszące się do wyborów były:

- ustawa o zmianie ustawy o zasadach przeprowadzania wyborów z 27 lipca 1866 r. (zmieniająca kodeks cywilny w zakresie wskazania miesiąca wyborów)⁴,
- ustawa z 24 czerwca 1868 r.⁵, która zastąpiła wyżej przywołaną ustawę o kwalifikacjach wyborców,

¹ *The civil code of the Hawaiian Islands, passed in the year of our Lord 1859: to which is added an appendix, containing laws not expressly repealed by the civil code; the session laws of 1858–9; and treaties with foreign nations*. Honolulu 1859, s. 183–193.

² *Constitution Granted by His Majesty Kamehameha V, by the Grace of God, King of the Hawaiian Islands, on the Twentieth Day of August, A.D. 1864*. W R.C. Lydecker, *Roster Legislature of Hawaii 1841–1918. Constitutions of Monarchy and Republic. Speeches of Sovereigns and President*. Honolulu 1918, s. 88–98; zob. też: <http://hooilina.org/collect/journal/index/assoc/HASHe7d7.dir/5.pdf> (dostęp 1.04.2021).

³ *An act regarding the qualifications of electors, 31.12.1864*. W *Laws of His Majesty Kamehameha V, King of The Hawaiian Islands, passed by The Legislative Assembly, at its session, 1864–1865*. Honolulu 1865, s. 65–68.

⁴ *An act to amend the law relating to the holding of elections, 27.07.1866*. W *Laws of His Majesty Kamehameha V, King of The Hawaiian Islands, passed by The Legislative Assembly, at its session, 1866–1867*. Honolulu 1866, s. 13–14.

⁵ *An act to repeal an act entitled „An act regarding the qualifications of electors,” approved december 31st, 1864, and to regulate the qualifications of electors for representatives to the Legislative Assembly of the Kingdom, 24.06.1868*. W *Laws of His Majesty Kamehameha V, King of*

- ustawa z 22 czerwca 1868 r.⁶ zmieniająca w kodeksie cywilnym przepis dotyczący trybu głosowania,
- ustawa z 22 czerwca 1868 r.⁷ zmieniająca w kodeksie cywilnym przepis dotyczący wyznaczenia okręgów wyborczych,
- ustawa o zmianie konstytucji z 13 lipca 1874 r., na mocy której rozszerzono prawo głosu w wyborach reprezentantów przez zniesienie cenzusu majątkowego⁸,
- ustawa nowelizująca ustawę zasadniczą również z 13 lipca 1874 r., którą zmieniono zakres upoważnienia ustawodawcy do zmiany określonych w konstytucji przesłanek nabycia biernego prawa wyborczego⁹,
- ustawa z 13 lipca 1874 r.¹⁰ (określająca datę wyborów, przy czym nie wskazano w niej, że stanowiła nowelizację kodeksu cywilnego, w którym zagadnienie to było uregulowane),
- ustawa z 7 sierpnia 1874 r.¹¹ o zmianie ustawy z 24 czerwca 1868 r. (zmieniająca przepis o czynnym prawie wyborczym oraz przepis o spisie wyborców),
- ustawa z 3 sierpnia 1876 r. o zmianie kodeksu cywilnego¹² (nadająca nowe brzmienie trzem sekcjom dotyczącym badania ważności wyborów przez Zgromadzenie Ustawodawcze),

The Hawaiian Islands, passed by The Legislative Assembly, at its session, 1868. Honolulu 1868, s. 14–20.

⁶ *An act to amend section 788 of the Civil Code, 22.06.1868.* W *Laws of His Majesty Kamehameha V... 1868*, s. 28–29.

⁷ *An act to amend section 780 of the Civil Code, 22.06.1868.* W *Laws of His Majesty Kamehameha V... 1868*, s. 49–50.

⁸ *Proposed Amendment to Article Sixty-Two of the Constitution Granted on the Twentieth Day of August, A.D. 1864, in Accordance with Article Eighty of said Constitution.* W *Laws of His Majesty Kalakaua, King of the Hawaiian Islands, passed by the Legislative Assembly at its Session, 1874.* Honolulu 1874, s. 3.

⁹ *Proposed Amendment to Article Sixty-Three of the Constitution Granted on the Twentieth Day of August, A.D. 1864, in Accordance with Article Eighty of said Constitution.* W *Laws of His Majesty Kalakaua... 1874*, s. 3–4.

¹⁰ *An act to regulate the time for holding elections for representatives, 13.07.1874.* W *Laws of His Majesty Kalakaua... 1874*, s. 25.

¹¹ *An act to amend Sections 2 and 3 of an Act entitled „An Act to repeal an Act entitled an Act Regarding the qualification of electors”, approved December 31, 1864, and to regulate the qualifications of electors for representatives to the Legislative Assembly of the Kingdom as approved the 24th of June, 1868, and to repeal Sections 1 and 2 of Chapter 86 of the Penal Code, 7.08.1874.* W *Laws of His Majesty Kalakaua... 1874*, s. 45–46.

¹² *An act to amend Sections 796, 797, 799 of the Civil Code, 3.08.1876.* W *Laws of His Majesty Kalakaua, King of the Hawaiian Islands, passed by the Legislative Assembly at its Session, 1876.* Honolulu 1876, s. 10–11.

- ustawa z 15 września 1876 r. o zmianie kodeksu karnego¹³ (zmieniająca przepis statuujący odpowiedzialność członków rady inspektorów wyborczych),
- ustawa z 19 września 1876 r. o zmianie kodeksu karnego w zakresie rozdziału o kwalifikacjach wyborców¹⁴ (wprowadzająca przepis ograniczający dostęp osób nieuprawnionych do głosowania),
- ustawa z 2 maja 1882 r. określająca wybór reprezentanta dla dystryktu Kaanapali na wyspie Maui¹⁵,
- ustawa z 11 lipca 1884 r. zmieniająca w kodeksie cywilnym przepis określający czas i miejsce głosowania¹⁶,
- ustawa z 7 października 1886 r. zmieniająca w kodeksie karnym przepisy o inspektorach wyborczych¹⁷,
- ustawa z 15 października 1886 r. wprowadzająca wymóg zamieszkania wyborcy w okręgu, w którym oddaje głos¹⁸.

Zmiany prawa wyborczego przyniosła „konstytucja bagnetowa” z 6 lipca 1887 r.¹⁹ Kolejnym ważnym aktem była ustawa z 10 września 1888 r. – ordynacja wyborcza²⁰, zastąpiona ordynacją wyborczą z 14 listopada 1890 r. – ordynacja wyborcza²¹.

¹³ *An act to amend Section 18, Chapter 86, of the Penal Code, of holding elections*, 15.09.1876. W *Laws of His Majesty Kalakaua...* 1876, s. 19–20.

¹⁴ *An act to amend Chapter 86 of the Penal Code, „Regarding the qualifications of electors,” by adding a new Section to be numbered 17a*, 19.09.1876. W *Laws of His Majesty Kalakaua, King of the Hawaiian Islands, passed by the Legislative Assembly at its Session, 1876*. Honolulu 1876, s. 81.

¹⁵ *An act to authorize the holding of an election for representative for the District of Kaanapali, Maui*, 2.05.1882. W *Laws of His Majesty Kalakaua I., King of the Hawaiian Islands, passed by the Legislative Assembly at its Session 1882*. Honolulu 1882, s. 3–4.

¹⁶ *An act to amend section 782 of the civil code, relating to time and places of holding elections*, 11.07.1884. W *Laws of His Majesty Kalakaua I., King of the Hawaiian Islands, passed by the Legislative Assembly at its Session 1884*. Honolulu 1884, s. 9.

¹⁷ *An act to amend Chapter LXXXVI of the Penal Code*, 7.10.1886. W *Laws of His Majesty Kalakaua I., King of the Hawaiian Islands, passed by the Legislative Assembly at its Session 1886*. Honolulu 1886, s. 9.

¹⁸ *An act to prescribe the residence required by law as necessary to the exercise of the elective franchise*, 15.10.1886. W *Laws of His Majesty Kalakaua...* 1886, s. 122–123.

¹⁹ *Constitution granted by Kalakaua, July 6, 1887*. W R.C. Lydecker, *Roster Legislature of Hawaii 1841–1918...*, s. 159–170; zob. też: <http://www.hawaii-nation.org/constitution-1887.html> (dostęp 3.04.2021).

²⁰ *An act to amend and consolidate the election laws of the Kingdom*, 10.09.1888. W *Laws of His Majesty kalakaua i., king of the hawaiian islands, passed by the legislative assembly at its session 1888*. Honolulu 1888, s. 181–223.

²¹ *An act to amend and consolidate the election laws of the Kingdom*, 14.11.1890. W *Laws of His Majesty Kalakaua I., King of the Hawaiian Islands, passed by the Legislative Assembly at its Session 1890*. Honolulu 1890, s. 191–239.

Przedstawiony katalog należy uzupełnić o wydaną w 1869 r. zaktualizowaną redakcję kodeksu karnego²², w której przepisy o wyborach zamieszczono w rozdziale LXXXVI *Regarding the qualifications of electors* (wbrew brzmieniu tytułu znalazły się w nim również przepisy określające zasady oddawania głosów oraz przepisy karne, przy czym wskazano w nich ustawę, którą zostały ustanowione, czyli kodeks cywilny), a także o tekst jednolity kodeksu cywilnego opublikowany w 1884 r., w którym art. XXXII nosił tytuł *Of the election of representatives*²³.

Nietrudno dostrzec, że w okresie objętym badaniem wydano wiele aktów regulujących wybory deputowanych, przy czym część z nich miała charakter punktowych zmian przepisów wcześniejszych. Osobliwością było ulokowanie przepisów wyborczych w kodeksach cywilnym i karnym, pamiętać jednak trzeba, że pierwszy z nich był raczej kodeksem administracyjnym niż cywilnym. Obszerność regulacji przemawia za tym, by zakres publikacji ograniczyć do wybranych zagadnień, pozostałe pozostawiając do opracowania w przyszłości.

PRZESŁANKI POSIADANIA CZYNNEGO I BIERNEGO PRAWA WYBORCZEGO

CENZUS OBYWATELSTWA I NARODOWOŚCI

W konstytucji z 1864 r. nie zapisano wyraźnie cenzusu obywatelstwa. Zarówno czynne (art. 62), jak i bierne prawo wyborcze (art. 61) miał posiadać *subject of the Kingdom*, czyli poddany króla Hawajów. Praktyka dowiodła, że mieścili się w tej kategorii również naturalizowani imigranci, których liczba w parlamencie rosła. Przywołane pojęcie powtórzono w ustawie z grudnia 1864 r. (sekcja 1), ordynacji z 1868 r. (sekcja 2) oraz ustawie z 1874 r. o zmianie art. 62 konstytucji.

Pewne zmiany przyniosła „konstytucja bagnetowa”. Nadal bierne prawo wyborcze posiadał *subject of the Kingdom* – zarówno w głosowaniu na reprezentantów (art. 61), jak i na *nobles* (art. 56). Inaczej natomiast określono czynne prawo wyborcze. Zgodnie z art. 59 prawo wybierania *nobles* miał rezydent, czyli mieszkaniec Wysp Hawajskich będący hawajskiego, amerykańskiego lub europejskiego urodzenia lub pochodzenia. Tak samo w art. 61 określono

²² *The penal code of the Hawaiian Kingdom, compiled from the Penal Code of 1850, and the various penal enactments since made, pursuant to act of the Legislative Assembly, June 22nd, 1868.* Honolulu 1869, s. 250–258.

²³ *The civil code of the Hawaiian Islands. W Compiled laws of The Hawaiian Kingdom.* Honolulu 1884, s. 220–234.

uprawnionych do głosowania na reprezentantów. Pojęcie „rezydent” wydaje się nie być tożsame ze słowem „poddany”, stałymi mieszkańcami wysp byli również imigranci nieposiadający hawajskiego obywatelstwa.

Większe znaczenie miało posłużenie się kryteriami narodowościowymi, które wówczas po raz pierwszy pojawiły się w hawajskim prawie wyborczym. Wprowadzenie tej przesłanki korzystania z prawa głosu skutkowało odsunięciem od wyborów imigrantów z Azji, przede wszystkim Chińczyków, Japończyków i Filipińczyków²⁴. Wydaje się, że Azjaci urodzeni na Hawajach mogli jednak wziąć udział w wyborach, prawodawca wskazał bowiem na „hawajskie urodzenie” obok kryterium pochodzenia. Przywołane sformułowania powtórzono w ordynacjach z lat 1888 i 1890. W praktyce problem ten nie miał istotnego znaczenia, gdyż masowa imigracja z Azji była zjawiskiem nowym, więc w okresie obowiązywania omawianych przepisów ich urodzeni na wyspach potomkowie byli jeszcze dziećmi.

Cenzus obywatelstwa znajdował potwierdzenie także w treści § 784 kodeksu cywilnego: „nikt obcy (*no alien*) nie będzie mógł głosować na reprezentantów ludu”.

CENZUS PŁCI

Cenzus płci w hawajskich przepisach wyborczych nie różnił się od rozwiązań powszechnych wówczas na świecie. W wyborach uczestniczyć mieli jedynie mężczyźni – jako głosujący i jako kandydaci. W przepisach obu badanych konstytucji oraz kolejnych ordynacji wyrazom „poddany” (*subject*) oraz „mieszkaniec” (*resident*) towarzyszył przymiotnik „męski” (*male*). Udział kobiet w wyborach został więc w ten sposób wyraźnie wyłączone.

Dość niezwykle wykładnię przywołanych przepisów przedstawił współczesny badacz ustroju Hawajów David Keanu Sai. Przypomniał, że w Deklaracji Praw z 1839 r. zadeklarowano równość wszystkich poddanych wobec prawa, a w najwcześniejszych przepisach wyborczych nie zapisano wyraźnie cenzusu płci. Co więcej, wśród *nobles* wymienionych z imienia w pierwszej ustawie zasadniczej znalazły się również kobiety (Kekauluohi, Hoapiliwahine, Kekau’onohi, Konia i Keohokalole). Dlatego Sai stawia tezę, że „płeć męska, o której mowa przy określaniu wyborców, nie wyklucza płci żeńskiej, pod warunkiem, że kobieta jest poddanym królestwa, ma 20 lat i nie jest idiotą, szaleńcem ani skazanym przestępcą”. Wskazuje też, że pogląd taki został przedstawiony przez „poddaną królestwa płci żeńskiej” podczas publicznego spotkania,

²⁴ Liczba imigrantów rosła niezwykle szybko. Jeszcze w 1878 r. rdzenni Hawajczycy stanowili 82% ludności, a dwanaście lat później już tylko 45% [Rakowska, Rakowski 2021: 46–47].

które – oczywiście omyłkowo – datuje na 1997 r., a do którego miało dojść w ostatnich latach istnienia monarchii [Sai 1998].

Przedstawione wyżej rozumowanie trudno uznać za przekonujące. Nie da się przyjąć, że przymiotnik *male* został w przepisach użyty w celu innym niż wyłączenie kobiet z udziału w wyborach. Za taką wykładnią przemawia praktyka stosowania prawa – w głosowaniach brali udział tylko mężczyźni, a kwestia nie wywołała istotnych sporów, co wskazuje, jakie było powszechne rozumienie słów prawodawcy.

CENZUS DOMICYLU

Na Hawajach cenzus domicylu miał szczególne znaczenie. W praktyce dotyczył przybyszów zza morza, których dopuszczono do udziału w wyborach pod warunkiem odpowiednio długiego zamieszkania na wyspach.

W art. 62 konstytucji z 1864 r. wskazano, że czynne prawo wyborcze posiadają osoby zamieszkujące w królestwie (*domiciled*) w ciągu roku bezpośrednio poprzedzającego wybory. Zgodnie z art. 61 tego aktu warunkiem ubiegania się o mandat reprezentanta było zamieszkanie na Hawajach przez co najmniej trzy lata, w tym przez rok bezpośrednio poprzedzający wybory. Nietrudno zauważyć, że cenzus domicylu określono na dość niskim poziomie i już dwunastomiesięczny pobyt w państwie pozwalał cieszyć się prawem głosu.

Roczny domicyl dla wyborców wynikał również z przepisów ustawy z grudnia 1864 r. (sekcja 1), ustawy z 1868 r. (sekcja 2), ustawy z 1874 r. (sekcja 2) oraz tekstu jednolitego kodeksu cywilnego z 1884 r.; zmian nie przyniosła też nowelizacja ustawy zasadniczej dokonana w 1874 r.

Nowe rozwiązania wprowadzono ustawą z 15 października 1886 r., której na wstępie wskazano, że ma na celu wyjaśnienie użytego w art. 62 konstytucji pojęcia „lista wyborców jego dystryktu”. W sekcji 1 ustawy dodano wymóg domicylu związany z zamieszkaniem w konkretnym okręgu. Warunkiem dopuszczenia do oddania głosu było zamieszkanie w danym okręgu od przynajmniej 30 dni.

W „konstytucji bagnetowej” cenzus domicylu pozostał niezmienny w przypadku wyboru reprezentantów (art. 61 i 62). Inaczej zdefiniowano go dla wyborów *nobles*, w których głosować mógł ten tylko, kto zamieszkiwał w państwie od przynajmniej trzech lat, a w dystrykcie, w którym zamierzał głosować – przynajmniej przez trzy miesiące bezpośrednio poprzedzające głosowanie (art. 59). Warunkiem posiadania biernego prawa wyborczego było zamieszkiwanie w królestwie przez przynajmniej trzy lata (art. 56). Prawodawca posłużył się różnymi wyrażeniami dla zdefiniowania tego cenzusu w wyborach obu kategorii parlamentarzystów. W przepisach o wyborach

reprezentantów znajdujemy wcześniej używane słowo *domiciled*, natomiast w przypadku *nobles* posłużono się słowem *resided*²⁵, naszym zdaniem miały one jednak to samo znaczenie.

CENZUS MAJĄTKOWY

W XIX w. uzależnienie posiadania praw politycznych od zamożności było powszechnie stosowanym narzędziem gwarantującym odsunięcie uboższych członków społeczeństwa od udziału w życiu publicznym. Jednakże hawajska ustawa zasadnicza z 1852 r. cenzusu majątkowego nie przewidywała. Został on wprowadzony dopiero w konstytucji z 1864 r., stanowiąc przesłankę nabycia czynnego i biernego prawa wyborczego. Zgodnie z art. 62 tej ustawy zasadniczej prawo głosu przysługiwało:

- właścicielom nieruchomości o wartości przynajmniej 150 dolarów (po odliczeniu wszelkich obciążeń)²⁶,
- dzierżawcom gruntów, dla których roczny czynsz wynosił nie mniej niż 25 dolarów,
- osobom osiągającym roczny dochód nie mniejszy niż 75 dolarów z jakiegokolwiek rzeczy lub jakiegokolwiek zatrudnienia.

Ograniczenia majątkowe dotyczyły także biernego prawa wyborczego. Mandat reprezentanta mogli objąć właściciele nieruchomości o „czystej wartości” minimum 500 dolarów oraz osoby, których roczny dochód wynosił więcej niż 250 dolarów.

Jednocześnie w art. 63 wskazano, że cenzus majątkowy mógł zostać podwyższony ustawą zarówno w przypadku czynnego, jak i biernego prawa wyborczego. Ustawodawca nie skorzystał z tej możliwości, bowiem w ustawie z grudnia 1864 r. (sekcja 1), ustawie z 1868 r. (sekcja 2), tekście jednolitym kodeksu karnego z 1869 r. (rozdział LXXXVI sekcja 1) powtórzono wymogi wskazane w konstytucji.

Nowelizacją konstytucji z lipca 1874 r. zniesiono cenzus majątkowy jako warunek czynnego prawa wyborczego (zmiana art. 62)²⁷. Nie uległ natomiast zmianie art. 61 ustawy zasadniczej, wymogi majątkowe wciąż zatem ograniczały bierne prawo wyborcze. Jednocześnie brzmienie art. 63 zmieniono

²⁵ W art. 59 zapisano: „He shall have resided in the country”.

²⁶ Ustawodawca posłużył się wieloznacznym określeniem *incumbrances*, które – w naszym przekonaniu – obejmowało zastaw i hipotekę.

²⁷ *Proposed Amendment to Article Sixty-Two of the Constitution Granted on the Twentieth Day of August, A.D. 1864, in Accordance with Article Eighty of said Constitution. W Laws of His Majesty Kalakaua, King of the Hawaiian Islands, passed by the Legislative Assembly at its Session, 1874.* Honolulu 1874, s. 3.

w ten sposób, że odłąd cenzus majątkowy dla kandydatów mógł zostać ustawą zwykłą podwyższony lub obniżony, a nie – jak wcześniej – tylko podwyższony²⁸. W konsekwencji o cenzusie majątkowym nie wspomniano ani w ustawie z sierpnia 1874 r. określającej warunki nabycia czynnego prawa wyborczego (zob. sekcja 1), ani w tekście jednolitym kodeksu cywilnego z 1884 r. (zob. art. XXXII *Of the election of representatives*).

„Konstytucja bagnetowa” otworzyła drogę do przywrócenia cenzusu majątkowego jako warunku czynnego prawa wyborczego. Choć nie znalazły się w niej postanowienia wprowadzające majątkowe warunki nabycia prawa głosu, to upoważniono ustawodawcę do ich wprowadzenia. W art. 63 wskazano, że w przypadku głosujących w wyborach reprezentantów wymogi majątkowe i dochodowe mogą być wprowadzane i zmieniane ustawą. Bezpośrednio w konstytucji (art. 61) zdefiniowano majątkowe warunki nabycia prawa wybieralności, zgodnie z którymi o mandaty mogli się ubiegać:

- właściciele nieruchomości o wartości przynajmniej 500 dolarów (po odliczeniu wszelkich obciążeń),
- osoby osiągające roczny dochód nie mniejszy niż 250 dolarów z jakiegokolwiek rzeczy lub jakiegokolwiek legalnego (*lawful*) zatrudnienia.

Mimo takiej zmiany ustawy zasadniczej prawo głosu w wyborach reprezentantów nie zostało ograniczone cenzusem majątkowym ani w przepisach ordynacji z 1888 r. (zob. sekcja 25), ani ordynacji z 1890 r. (zob. sekcja 24). Nie zdecydowano się również na zaostrenie przewidzianych w „konstytucji bagnetowej” majątkowych ograniczeń prawa wybieralności, a w obu przywołanych ustawach powtórzono przesłanki wskazane w ustawie zasadniczej (sekcja 24 ordynacji z 1888 r. i sekcja 20 ordynacji z 1890 r.).

W przywołanych wyżej aktach prawnych konsekwentnie wskazywano, że jedną z przesłanek nabycia prawa głosu jest opłacanie swoich podatków (*who shall have paid his taxes*). Warunek ten obowiązywał także po 1874 r., gdy zniesiono cenzus majątkowy przy czynnym prawie wyborczym. Używane przez prawodawcę sformułowanie należy interpretować nie jako wymóg opłacania podatku w określonej wysokości, ale jako wyłączenie osób niewywiązujących się z obowiązku opłacania obciążających je danin publicznych. Racjonalna wydaje się przyjęta na Hawajach zasada, że kto uchyla się od gromadzenia publicznych zasobów, nie powinien współdecydować o czynieniu z nich wydatków. Dziwi jednak, że wymogu tego nie powtarzano w przypadku kandydatów na posłów – w odniesieniu do nich byłby przecież zasadny w jeszcze większym stopniu.

²⁸ *Proposed Amendment to Article Sixty-Three of the Constitution Granted on the Twentieth Day of August, A.D. 1864, in Accordance with Article Eighty of said Constitution. W Laws of His Majesty Kalakaua...*, s. 3–4.

Wraz z ogłoszeniem „konstytucji bagnetowej” cenzus majątkowy obowiązywał również przy wyborach *nobles*, którzy odtąd nie pochodzili już z nominacji królewskiej. Zgodnie z art. 59 w głosowaniu mogli uczestniczyć tylko ci, którzy posiadali na Hawajach podlegający opodatkowaniu majątek o wartości nie mniejszej niż 3 tys. dolarów (ponad wszelkie obciążenia) lub w ciągu roku bezpośrednio poprzedzającego rejestrację w spisie wyborców osiągnęli faktyczny dochód nie mniejszy niż 600 dolarów. Warto zwrócić uwagę na zastrzeżenie, że brane były pod uwagę jedynie nieruchomości znajdujące się na Hawajach (dosłownie: *in this country*), co mogło mieć znaczenie przy ocenie spełnienia warunków przez imigrantów (rezydujący na wyspach Amerykanin nie mógł powołać się na majątek posiadany na kontynencie).

Niemal identycznie określono przesłanki prawa wybieralności tej kategorii parlamentarzystów (art. 56). Jedyna różnica polegała na tym, że w tym przypadku zabrakło zastrzeżenia, iż roczny dochód dotyczy roku poprzedzającego wpisanie do rejestru wyborców. Jest to zapewne wyłącznie problem redakcji przepisu, nawet bowiem bez takiego zastrzeżenia wydaje się jasne, że w praktyce badano dochód osiągnięty w ostatnim roku.

CENZUS WYKSZTAŁCENIA

W konstytucji z 1864 r. prawo głosu przyznano osobom piśmiennym (dosłownie: tym, które „wiedzą, jak czytać i pisać”). Wymóg ten złagodzano, wskazując, że nie dotyczył urodzonych przed 1840 r. (art. 62), czyli wyłączono jedynie niewielki odsetek analfabetów. Taki sam cenzus wykształcenia obowiązywał kandydatów na reprezentantów (art. 61). Postanowienia dotyczące czynnego prawa wyborczego powtórzono w ustawach: z grudnia 1864 r. (sekcja 1), z 1868 r. (sekcja 2) oraz w tekście jednolitym kodeksu karnego z 1869 r. (rozdział LXXXVI ust. 1), a także w ustawie zmieniającej art. 62 konstytucji uchwalonej w 1874 r. i ustawie z sierpnia 1874 r. (sekcja 1). Niezmieniony pozostawał również cenzus wykształcenia dla biernego prawa wyborczego, o czym świadczy treść § 778 tekstu jednolitego kodeksu cywilnego z 1884 r. W żadnym z przywołanych aktów ustawodawca nie wskazał, w jaki sposób miała być weryfikowana umiejętność czytania i pisanania.

Zmiany przyniosła „konstytucja bagnetowa”, przy czym cenzus wykształcenia inaczej określono dla wyborów reprezentantów, a inaczej dla wyborów *nobles*. W przepisach regulujących wyłanianie pierwszej z tych kategorii parlamentarzystów wskazano, że warunkiem posiadania czynnego prawa wyborczego jest umiejętność czytania i pisanania w języku hawajskim, angielskim lub innym języku europejskim. Wymóg ten nadal nie obowiązywał osób urodzonych przed 1840 r. (art. 62). Wciąż zatem wystarczała sama umiejętność

posługiwania się pismem, bez legitymowania się określonym wykształceniem formalnym. Nowością było nadanie przepisowi ustawy zasadniczej brzmienia, które wykluczało osoby piśmienne, ale posługujące się jedynie którymś z języków azjatyckich. Można się przy tym zastanawiać, jak autorzy przywołanego przepisu wyobrażali sobie weryfikowanie umiejętności imigranta, który zadeklarowałby, że pisze i czyta np. w języku polskim czy węgierskim. Zgodnie z art. 61 bierne prawo wyborcze uzależnione było od spełnienia dwóch warunków: umiejętności czytania i pisania (po hawajsku, angielsku lub w innym języku europejskim) oraz „rozumienia rachunków” (*who shall understand accounts*). Nietrudno zauważyć, że ten ostatni warunek określono w sposób bardzo nieprecyzyjny, nie wiemy, czy chodzić miało o dodawanie i odejmowanie liczb naturalnych, czy może o operacje na ułamkach i pierwiastkowanie.

Dla wyborów *nobles* prawo wpisu do rejestru wyborców uzależniono od umiejętności przeczytania i zrozumienia zwykłej gazety w języku hawajskim, angielskim lub innym europejskim. Wymóg ten nie dotyczył osób zamieszkujących w królestwie w czasie ogłoszenia konstytucji, które zgłosiły się do rejestru wyborców i głosowały w pierwszych wyborach przeprowadzonych po wydaniu tej konstytucji (art. 59). Natomiast w przypadku biernego prawa wyborczego cenzus wykształcenia nie obowiązywał (zob. art. 56).

W badanym zakresie przepisy konstytucji z 1887 r. trudno uznać za logiczne i dopracowane. Trudno też znaleźć przyczynę, dla której reprezentanci musieli umieć czytać i pisać, a *nobles* – niekoniecznie. Nie ma także uzasadnienia różnego zdefiniowania tej umiejętności dla czynnego prawa wyborczego w przypadku obu kategorii członków parlamentu. Można sądzić, że ponieważ przepisy o wyborach *nobles* zostały dodane do tekstu konstytucji z 1864 r., rozbieżności wynikają jedynie z braku staranności przy stanowieniu prawa.

Postanowienia „konstytucji bagnetowej” powtórzono w ustawie z 1888 r. (sekcje 11, 21, 24, 25) oraz w ustawie z 1890 r. (sekcje 10, 20, 23, 24).

WYMÓG ZŁOŻENIA PRZYSIĘGI

W konstytucji z 1864 r. (art. 47) oraz w „konstytucji bagnetowej” (art. 46) na każdego z członków parlamentu nałożono obowiązek złożenia przysięgi, z której rotacji wynikał obowiązek przestrzegania konstytucji Królestwa Hawajów oraz sumiennego i bezstronnego wypełniania obowiązków członka legislatury. Formalnie nie było to ograniczenie biernego prawa wyborczego, lecz tylko warunek objęcia mandatu, w praktyce jednak miało działać podobnie.

W ustawie zasadniczej z 1887 r. wymóg złożenia przysięgi odniesiono do czynnego prawa wyborczego. Zgodnie z art. 59 w wyborach *nobles* mógł głosować tylko ten, kto złożył przysięgę, że przestrzegać będzie konstytucji

i ustaw; do jej odebrania upoważnieni byli specjaliści urzędnicy oraz inspektorzy wyborczy. Taka sama przysięga była warunkiem posiadania czynnego prawa wyborczego w wyborach reprezentantów (art. 62).

Jest niewątpliwym paradoksem, że wymóg ślubowania na wierność konstytucji wpisano do ustawy zasadniczej, która była wynikiem zamachu stanu, a wydano ją z rażącym pogwałceniem konstytucji obowiązującej.

WYŁĄCZENIE OSÓB NIEZDOLNYCH DO UDZIAŁU W WYBORACH

Zgodnie z art. 61 i 62 konstytucji z 1864 r. czynnego i biernego prawa wyborczego nie posiadały osoby chore psychicznie (ustrojodawca posłużył się wieloznacznym określeniem *insane*) oraz upośledzone umysłowo (dosłownie: *idiots*). Te same osoby wyłączono z udziału w wyborach na podstawie art. 73, w którym wskazano, kto nie mógł zostać wpisany do rejestru wyborców, głosować i zasiadać w parlamencie. Wyłączenie to znajdujemy także w przepisach późniejszych ustaw określających warunki korzystania z praw wyborczych. Regulacja była mało precyzyjna, gdyż z przepisów kolejnych aktów nie wynikało, kto miałby orzekać o niezdolności do brania udziału w wyborach.

WYŁĄCZENIE OSÓB NIEGODNYCH

Hawajski prawodawca dostrzegł, że są w społeczeństwie osoby niegodne sprawowania mandatu parlamentarnego, a nawet udziału w wyłanianiu przedstawicieli. W konstytucji z 1864 r. wyłączono z wybierania reprezentantów osoby skazane za jakąkolwiek „niesławną zbrodnię” (*infamous crime*), chyba że zostały ulaskawione przez monarchę (art. 62). Nie jest oczywiste, czy takie ograniczenie dotyczyło również kandydatów. Nie znajdujemy go w art. 61, w którym zdefiniowano warunki wybieralności. Trzeba jednak zwrócić uwagę na treść art. 73, w którym wskazano, że „nie może sprawować jakiegokolwiek urzędu związanego z honorem, zaufaniem lub dochodem (*any office of Honour, Trust, or Profit under the Government of the Hawaiian Islands*), kto zgodnie z prawem został uznany winnym kradzieży, przekupstwa, krzywoprzysięstwa, fałszerstwa, malwersacji lub innego ciężkiego przestępstwa bądź nadużycia, chyba że został przez króla ulaskawiony i przywrócony do praw cywilnych”. Literalnie interpretując cytowany przepis, uznalibyśmy, że odnosił się on tylko do urzędników. Zapewne jednak nadawano mu szersze znaczenie i odnosił się także do reprezentantów, a wyraz *government* mógł być odczytywany jako całość władz państwowych. Za taką wykładnią przemawia okoliczność, że w konstytucji z 1864 r. nie wyłączono w innym miejscu biernego prawa wyborczego osób skazanych (a było tak w przypadku prawa głosu oraz w ustawie zasadniczej z 1852 r.).

Przedstawione wyżej ograniczenia czynnego prawa wyborczego powtórzono w ustawie z grudnia 1864 r. (sekcja 1), ustawie z czerwca 1868 r. (sekcja 2), tekście jednolitym kodeksu karnego z 1868 r. (rozdział LXXXVI ust. 1). Zmian nie przyniosła też nowelizacja art. 62 konstytucji dokonana w 1874 r. Należy zauważyć, że w ustawie z 1868 r. (sekcja 15) znalazło się wyliczenie „niesławnych zbrodni” pozbawiających prawa głosu, przy czym wskazanie dziesięciu kategorii czynów zabronionych uzupełniono klauzulą, że chodziło również o każde inne poważne przestępstwo lub wykroczenie, w przypadku którego królewskie ulaskawienie było konieczne do odzyskania praw cywilnych.

Nowe brzmienie przepisów regulujących badaną kwestię znajdujemy dopiero w ustawie zasadniczej z 1887 r. Ustrojodawca zdecydował się na łączne określenie wyłączeń osób niegodnych z udziału w wyborach reprezentantów i *nobles* zarówno w zakresie czynnego, jak i biernego prawa wyborczego. W art. 73 wskazano, kto nie mógł zostać zarejestrowany jako wyborca, głosować oraz zasiadać w parlamencie (a także sprawować jakiegokolwiek urzędu podległego któremukolwiek z rządowych departamentów). Wyłączeniem objęto, oprócz osób niezdolnych (zob. wyżej), skazanych za jedno z 23 przestępstw (wśród których wskazano: podpalenie, „wielkie oszustwo” (*gross cheat*), porwanie, morderstwo, nieumyślne spowodowanie śmierci pierwszego stopnia, zgwałcenie, kradzież, rozbój, włamanie, zdradę, krzywoprzysięstwo, wykroczenia urzędnicze, a także kazirodztwo i sodomie). Jak wcześniej, ulaskawienie pozwalało odzyskać prawa wyborcze. Wciąż w ustawie zasadniczej brakowało przepisu stanowiącego podstawę pozbawienia mandatu w przypadku skazania członka parlamentu.

REJESTR WYBORCÓW

Odnoszące się do zasad wybierania reprezentantów przepisy kodeksu cywilnego z 1859 r. nie przewidywały jeszcze prowadzenia urzędowego rejestru osób uprawnionych do oddania głosu. Z brzmienia sekcji 785 wynika, że o dopuszczeniu do wykonywania czynnego prawa wyborczego rozstrzygano *ad hoc* – w dniu głosowania, a „decyzja o kwalifikacjach wyborców” należała do komisji (rady) inspektorów (*Board of Inspectors*), odpowiednika naszej obwodowej komisji wyborczej.

Instytucję rejestru wyborców odnajdujemy w art. 62 konstytucji z 1864 r., w którym wskazano, że osoba spełniająca określone w tym przepisie przesłanki może wносить o umieszczenie w spisie uprawnionych do głosu w danym okręgu (*shall have caused his name to be entered on the list of voters of his District*). Sformułowanie to powtórzono w sekcji 1 ustawy z 31 grudnia 1864 r.

o kwalifikacjach wyborców. Zgodnie z sekcją 2 tego aktu urzędnicy skarbowi, określani mianem *assessors of taxes*, zobowiązani byli do prowadzenia wykazu osób opłacających podatki i spełniających wymogi cenzusu majątkowego z uwzględnieniem negatywnych przesłanek posiadania czynnego prawa wyborczego (w szczególności braku umiejętności czytania i pisania). Z kolei w sekcji 3 czytamy, że poborcy podatkowi (*tax collectors*) prowadzili listę osób opłacających podatki w danym dystrykcie i do 25 grudnia przekazywali ją właściwym sędziom.

Na dziesięć dni przed dniem głosowania inspektorzy wyborczy mieli sporządzić alfabetyczną listę osób uprawnionych do głosu w danym dystrykcie (sekcja 5). Rejestr ten nie był ostateczny, gdyż w ciągu 48 godzin poprzedzających głosowanie inspektorzy mieli zebrać się w celu przyjęcia protestów osób pominiętych (z dowodami na poparcie skarg). Nie później niż na godzinę przed rozpoczęciem głosowania²⁹ inspektorzy mieli rozpatrzyć zgłoszone protesty, które mogły również dotyczyć wadliwego umieszczenia w rejestrze wyborców (sekcja 6). Oczywistą konsekwencją wprowadzenia rejestru wyborców była zasada wyrażona w sekcji 10, zgodnie z którą inspektorzy wyborczy przyjmowali głosy jedynie od osób umieszczonych w rejestrze i nie odpowiadali za niedopuszczenie do głosowania osoby w tym rejestrze nieuwzględnionej.

Zasady prowadzenia rejestru wyborców zostały uszczegółowione w ustawie z czerwca 1868 r. W sekcji 3, w której powtórzono wskazanie obowiązków *assessors of taxes*, dodano wzór tabeli, którą mieli sporządzić. W jej czterech kolumnach odnotowywano: własność nieruchomości o odpowiedniej wartości, dzierżawę nieruchomości z odpowiednim czynszem rocznym, odpowiednio wysoki dochód roczny, a także uwagi (ustalanie tych okoliczności było oczywiste, gdyż obowiązywał wówczas cenzus majątkowy). Jaśniej określono relację między zadaniami poszczególnych urzędników skarbowych. Zgodnie z sekcjami 4 i 5 *tax collectors* na podstawie wykazów pochodzących od asesorów sporządzali rejestr osób, które w roku poprzednim opłaciły swoje podatki i które posiadają kwalifikacje do bycia wyborcami, przy czym dokonując odpowiedniej adnotacji w tabeli, korygowali pominięcia osób uprawnionych. Rejestr miał być przekazany inspektorom wyborczym do 31 grudnia roku poprzedzającego rok wyborów.

Wprowadzoną w 1868 r. nowością była zasada publikowania rejestru wyborców. Zgodnie z sekcją 6 przynajmniej na 15 dni przed głosowaniem inspektorzy wyborczy mieli zapewnić wywieszenie egzemplarzy alfabetycznie uporządkowanego rejestru w miejscu głosowania i w przynajmniej dwóch

²⁹ W okręgach liczących powyżej tysiąca wyborców – w dniu poprzedzającym głosowanie (sekcja 7).

innych miejscach publicznych na terenie okręgu wyborczego. Obowiązkiem inspektorów było odbycie przynajmniej dwóch posiedzeń w celu przyjmowania wniosków (i odpowiednich dowodów) od osób pominiętych w rejestrze oraz od osób kwestionujących umieszczenie innej osoby w rejestrze. Posiedzenia te miały być „odpowiednio długie”, odbyć się w dogodnym miejscu na terenie okręgu pomiędzy 20. a 10. dniem poprzedzającym głosowanie, a o ich czasie i miejscu należało obwieścić przy publikacji rejestru (sekcja 7). Osoby pominięte w rejestrze miały być dopisane w trybie określonym w sekcji 11. O wykreśleniu osób wadliwie wpisanych wyraźnie nie wspomniano. Należy zakładać, że również w tym zakresie dokonywano stosownych korekt, w przeciwnym razie nie miałyby sensu prawo zgłaszania zastrzeżeń do umieszczenia w rejestrze. Potwierdzeniem posiadania prawa głosu miało być zaświadczenie na druku przygotowanym przez ministra finansów, wydane uprawnionemu przez poborcę skarbowego, które w dniu głosowania należało przedstawić właściwym inspektorom. Na zaświadczeniu znajdowała się adnotacja *qualified to vote* (sekcje 10 i 13).

Pewne zmiany zasad prowadzenia rejestru wyborów konieczne były po zniesieniu cenzusu majątkowego, co nastąpiło w wyniku nowelizacji konstytucji w 1874 r. Ustawą z sierpnia 1874 r. zmieniono wzór tabeli sporządzanej przez asesorów podatkowych. Miała ona mieć odtąd pięć kolumn: imię i nazwisko (użyte przez prawodawcę słowo *name* należy rozumieć szeroko), wiek, długość zamieszkania w państwie (*how long domiciled*), umiejętność czytania i pisanie (dla osób urodzonych od 1840 r.) oraz uwagi. Postanowienia ustawy z 1868 r., ze zmianami wprowadzonymi w 1874 r., powtórzono w tekście jednolitym kodeksu cywilnego opublikowanym w 1884 r.

Kolejny model prowadzenia rejestru wyborców odnajdujemy w ordynacji wyborczej z września 1888 r., w której wyodrębniono dwa rozdziały: *Of the register of voters* oraz *Corrections of the register of voters*. Wyraźnie wskazano, że uprawnione do głosu były jedynie osoby uwzględnione w rejestrze, a mogły się w nim znaleźć tylko osoby właściwie zweryfikowane. Przyjęto zasadę stałości rejestru wyborców, w którym, w miarę potrzeby, miały być dokonywane zmiany polegające na wykreśleniu (dotyczyło to zmarłych, osób, które wyprzedały się z danego okręgu lub utraciły prawo głosu) oraz dodaniu uprawnionych. Rejestr miał być dostępny dla każdego zainteresowanego, a opłaty mogły być pobrane wyłącznie od wydania odpisu z rejestru (sekcja 31). Zrezygnowano więc z obowiązującej dotąd zasady publikowania rejestru w formie obwieszczeń.

Prawodawca określił też szczegółowo sposób dokonywania wpisów do rejestru, wskazując m.in., że nazwiska należy zapisywać alfabetycznie w taki sposób, by pozostało miejsce na późniejsze adnotacje. W jednej księdze, ale

w dwóch kolumnach, umieszczano uprawnionych do głosu w wyborach reprezentantów oraz *nobles* (również sekcja 31). Określono także zasady sporządzania spisów dla poszczególnych obwodów, jeśli okręg był na nie podzielony (sekcja 32, zob. też sekcja 37).

Szczegółowo opisano tryb dokonywania zmian w rejestrze. Miały one następować jedynie podczas publicznego posiedzenia inspektorów wyborczych. Pomiędzy 30. a 5. dniem przed głosowaniem miały się odbyć dwa takie posiedzenia, o których należało obwieścić z co najmniej pięciodniowym wyprzedzeniem, wywieszając zawiadomienia w przynajmniej trzech miejscach (sekcja 33). Każdy zainteresowany mógł stawić się na takim posiedzeniu, składając wniosek o umieszczenie go w rejestrze lub sprzeciw wobec umieszczenia w rejestrze innej osoby. W efekcie mogły zostać dokonane wpisy lub wykreślenia (sekcja 34). Mogły one zostać dokonane także z urzędu, by rejestr był „prawdziwy i prawidłowy”, a posiedzenie inspektorów miało być ogłoszone „właściwie”, czyli z zachowaniem wyżej przedstawionego trybu (sekcja 35).

W omawianej ustawie z 1888 r. hawajski prawodawca nie zagwarantował środków obrony osobie, której dotyczyło żądanie wykreślenia z rejestru. Nie przewidział również konieczności publikowania informacji o zmianach dokonanych w rejestrze, nawet wymogu powiadomienia osoby wykreślonej; nie zagwarantowano też trybu odwoławczego od orzeczeń inspektorów.

Zasady prowadzenia rejestru zmieniły się już dwa lata później, wraz z wejściem w życie ordynacji z listopada 1890 r. Za prowadzenie rejestru wyborców w całym państwie miał odpowiadać urzędnik zwany registratorem wyborczym (*electoral registrar*). Powoływał go minister spraw wewnętrznych za zgodą całego gabinetu ministrów (sekcja 28). Rejestr wyborców miał postać dwóch list (dla wyborów obu kategorii parlamentarzystów), ze wskazaniem nazwisk wyborców, wieku, miejsca zamieszkania, narodowości, zawodu, daty wpisu do rejestru oraz innych danych pozwalających na identyfikację (sekcja 29). Utrzymano zasadę, że rejestr był dostępny dla wszystkich zainteresowanych (sekcja 37).

We wrześniu każdego roku *electoral registrar* miał otrzymać odpowiednie dane od rejestratorów stanu cywilnego i od asesorów skarbowych (sekcje 30 i 31). W październiku i listopadzie roku poprzedzającego rok wyborczy przeprowadzał weryfikację rejestru, dokonując koniecznych wykreśleń i wpisów (sekcja 32), a przed wyborami przekazywał właściwym komisjom inspektorów poświadczone wykazy uprawnionych do głosowania w danym okręgu lub obwodzie, nazwane przez ustawodawcę *electoral rolls or voting lists* (sekcja 33). Jednocześnie jednak prawodawca wskazał, że również komisja inspektorów miała brać udział w rejestrowaniu wyborców, „sporządzać i od czasu do czasu weryfikować” listy wyborców we właściwym okręgu lub obwodzie, miała

też poświadczoną kopię listy wykorzystanej podczas głosowania przesłać do *electoral registrar* bezpośrednio po głosowaniu (sekcja 40). Taka treść przepisów mogła rodzić wątpliwości, który z wymienionych organów odpowiadał za przygotowanie rejestru uprawnionych do głosowania w okręgu lub obwodzie. Wyjaśnienie znajdujemy w sekcji 41, z której wynika, że komisja inspektorów sporządzała alfabetyczną listę głosujących (*list of voters*) na podstawie wykazu otrzymanego od registratora (*electoral roll or voting list*), a następnie wywieszała ją w trzech miejscach publicznych przynajmniej na 15 dni przed dniem głosowania. Właściwy wykaz głosujących ustalała zatem komisja.

W ustawie z 1890 r. utrzymano zasadę, że o zmianach na liście komisja inspektorów decydowała na publicznym posiedzeniu, powtórzono przy tym dość obszerne przepisy ordynacji z 1888 r. (sekcje 42–44). Nowością był obowiązek powiadomienia osoby, której dotyczył wniosek, o wykreśleniu z listy (sekcja 42).

Analiza przepisów kolejnych ustaw prowadzi do wniosku, że w zakresie prowadzenia rejestru wyborców następowały istotne zmiany. Początkowo, do 1864 r., prawo nie przewidywało nawet istnienia rejestru wyborców, później rejestr był podstawą dopuszczenia do głosowania, a regulacja stawała się coraz bardziej szczegółowa. Przepisy miały gwarantować, by udział w głosowaniu wzięły jedynie osoby spełniające ustawowe wymogi, a prawidłowości sporządzania rejestru miała sprzyjać jawność pracy urzędników (publikacja rejestru, a później udostępnianie go każdemu zainteresowanemu, otwarte posiedzenia komisji inspektorów). Prowadzeniu rejestru nadawano wagę tak dużą, że w 1888 r. powołano nawet centralny urząd registratora wyborczego, choć zawoocowało to mało jasnym podziałem zadań pomiędzy organy administracji wyborczej.

REJESTRACJA KANDYDATÓW

Do 1888 r. hawajskie prawo wyborcze nie regulowało trybu zgłaszania i rejestracji kandydatów. Obowiązywał model weryfikacji następczej, dokonywanej przez parlament badający ważność wyboru swoich członków. Przyjęty sposób głosowania nie przewidywał wcześniejszego przygotowania urzędowych kart, a wyborcy wręczali inspektorom wyborczym karty, z którymi przybyli do lokalu wyborczego (zob. §§ 788 i 789 kodeksu cywilnego oraz jego tekst jednolity z 1884 r.).

Dopiero przepisami ordynacji wyborczej z września 1888 r. określono zasady rejestracji kandydatów – zarówno ubiegających się o mandaty reprezentantów, jak i *nobles*. W sekcji 38 wskazano, że zgłoszenie kandydata miało nastąpić na piśmie z podpisami 25 wyborców zarejestrowanych w danym

dystrykcie, składano je ministrowi spraw wewnętrznych przynajmniej na 14 dni przed dniem głosowania (w przypadku wyspy Oahu obowiązywał krótszy, 7-dniowy termin). Zgłaszający dokonywał opłaty „na rachunek kosztów wyborów” – kandydat na reprezentanta 25 dolarów, kandydat na *noble* – 50 dolarów. Ustawodawca przewidział możliwość wycofania się kandydata (którego nazwiska nie umieszczano wówczas na kartach do głosowania), milczał jednak na temat zwrotu w takiej sytuacji całości lub części wniesionej opłaty. Omawiany przepis powtórzono w kolejnej ordynacji (z 1890 r.), dodając jedynie możliwość zgłoszenia nowego kandydata w przypadku śmierci lub rezygnacji wcześniej zgłoszonego.

SKUTKI OBOWIĄZYWANIA PRZEPISÓW OKREŚLAJĄCYCH ZASADY NABYWANIA PRAW WYBORCZYCH

Badania nad udziałem Hawajczyków w wyborach prowadził Robert Schmitt, który wskazał na brak źródeł pozwalających na precyzyjne ustalenie dla kolejnych wyborów liczby zarejestrowanych wyborców oraz liczby faktycznie głosujących. Mimo to na podstawie danych z ówczesnych gazet i innych nieoficjalnych dokumentów przedstawił zestawienia tabelaryczne. Tylko w niewielkim zakresie udało się poczynić ustalenia co do całego kraju, częścię dotyczą one jedynie Honolulu i wyspy Oahu, przy czym część wielkości została wyłącznie oszacowana. Schmitt podpowiada przy tym, by przy ocenie procentowo ujmowanej frekwencji pamiętać, że znaczący był odsetek małoletnich oraz kobiet (odsuniętych od wyborów) [Schmitt 1971: 52, 54–55].

Dla okresu objętego opracowaniem dane o frekwencji wyborczej w całym królestwie zachowały się tylko dla lat: 1858 r. (17,7% populacji), 1884 r. (11,2%) i 1890 r. (13,4%). Bardzo podobnie przedstawiały się dane dla wyspy Oahu, można zatem przypuszczać, że i w innych latach były zbliżone. W styczniu 1864 r., czyli na krótko przed wydaniem trzeciej konstytucji, udział w wyborach na Oahu okazał się rekordowo wysoki – 20,6% populacji (4222 osób). Po wprowadzeniu cenzusu majątkowego frekwencja na tej wyspie wyniosła: w 1868 r. – 7,7%, w 1870 r. – 9,1%, w 1872 r. – 11%. Po zniesieniu tego cenzusu wzrosła do: w 1876 r. – 13,9%, w 1878 r. – 11,7%, w 1880 r. – 11,9%, w 1882 r. – 10,8%, w 1884 r. – 11,2%, w 1886 r. – 11,7%, w 1887 r. (wrzesień) – 16,8%, w 1890 r. – 12,7%, w 1892 r. – 10,6%. Zaskakująco podobne są podane przez Schmitta dane o odsetku osób wpisanych do rejestru wyborców – oznaczałoby to, że wśród zarejestrowanych frekwencja była nadzwyczaj wysoka, bliska 100%, co wydaje się wątpliwe. Zauważalny po 1887 r. spadek frekwencji autor ten tłumaczy wprowadzeniem cenzusu majątkowego i wymogów językowych

oraz zmianą struktury demograficznej. Pierwsza z podanych okoliczności nie mogła mieć wpływu na odsetek głosujących, gdyż „konstytucja bagnetowa” jedynie otworzyła drogę do przywrócenia wymogów majątkowych dla czynnego prawa wyborczego, co jednak nie nastąpiło. Znaczenie miał napływ Azjatów, których do wyborów nie dopuszczono, ale uwzględniano przy ustalaniu liczby mieszkańców. Nie sposób też stwierdzić, w jakim zakresie absencja wynikała z okoliczności leżących po stronie uprawnionych – braku zainteresowania życiem publicznym, świadomą decyzją w konkretnych wyborach, nadmierne utrudnionym dostępem do miejsca głosowania [Schmitt 1971: 53–55].

Dla lat 1887–1888 Schmitt przedstawia dane o narodowości osób wpisanych do rejestru wyborców. Rdzenni Hawajczycy stanowili wówczas 49,7% populacji, a jednocześnie 64% ogółu wyborców w wyborach reprezentantów i tylko 35,5% w wyborach *nobles*. Wśród uprawnionych do wybierania reprezentantów aż 19,3% stanowili Portugalczycy, których odsetek w społeczeństwie wynosił 10,5. Wśród wyborców *nobles* większość uprawnionych stanowili biali: Amerykanie (22%), Brytyjczycy (18,4%), Niemcy (8,6%) i Portugalczycy (4,8%). Prawo wyborcze sprzyjało białym cudzoziemcom: wśród Amerykanów na reprezentantów mogło głosować 40,4%, a na *nobles* 33%, wśród Brytyjczyków odpowiednio 51% i 41,9%. Za to wyraźnie mniej zamożni Portugalczycy mieli wpływ na wybór reprezentantów (31,3% z nich mogło głosować), ale już nie na wybór *nobles* (zaledwie 1,6%). Zdecydowanie gorsza była sytuacja Azjatów, dla których dane te wynosiły odpowiednio 1,4% i 0,8%. Wśród Hawajczyków 22% spełniało cenzusy dla wyborów reprezentantów, a tylko 2,5% dla wyborów *nobles* [Schmitt 1971: 55]. Przedstawione dane nie powinny prowadzić do zbyt szybkich wniosków – wyższy odsetek uprawnionych w pewnych grupach mógł wynikać z tego, że przeważali w nich dorośli mężczyźni, którzy na wyspy przybywali bez kobiet i dzieci. Nietrudno jednak dostrzec, że przy wyborach *nobles* cenzusy silnie działały na niekorzyść rdzennej ludności, która – co do zasady – została pozbawiona wpływu na wybór tej kategorii parlamentarzystów. Cel polityczny był oczywisty, tym bardziej że do 1887 r. jako *nobles* w zgromadzeniu zasiadali potomkowie dawnych wodzów plemiennych.

PODSUMOWANIE

W ostatnich trzech dekadach istnienia Królestwa Hawajów prawo wyborcze rozwijało się w warunkach szczególnych. Wzrastał udział amerykańskich przedsiębiorców w sprawowaniu władzy, coraz liczniejsi byli zarobkowi imigranci z Azji, tak że rdzenni Hawajczycy stawali się we własnym kraju grupą mniejszościową. Przyjmując określone wymogi w zakresie cenzusu

majątkowego i cenzusu wykształcenia, prawodawca zdecydował o wzmocnieniu wpływu jednej z ras (wymogi majątkowe sprzyjały białym) i o wykluczeniu innej (wymóg umiejętności czytania i pisania godził w Azjatów, gdyż uwzględniano jedynie języki europejskie i hawajski). Wskazane ograniczenia miały zatem nie tylko – jak zazwyczaj – charakter klasowy, ale także – a nawet przede wszystkim – narodowościowy (przy czym od 1864 r. na niekorzyść Azjatów działał też cenzus rasowy).

Upowszechnianie praw wyborczych było zazwyczaj procesem jednokierunkowym. Na Hawajach działo się inaczej, gdyż prawa te nie tylko rozszerzano, ale również ograniczano. Cenzus majątkowy nie obowiązywał do 1864 r., a wprowadzono go przepisami wydanej wówczas konstytucji. Jako warunek posiadania prawa wybieralności obowiązywał on odtąd do końca istnienia królestwa. Natomiast w zakresie czynnego prawa wyborczego cenzus ten zniesiono w 1874 r., gdy w tym celu zmieniono ustawę zasadniczą. W 1887 r. „konstytucja bagnetowa” umożliwiła przywrócenie tego ograniczenia prawa głosu, lecz mimo to w ordynacjach wyborczych z lat 1888 i 1890 cenzus majątkowy nadal dotyczył wyłącznie prawa wybieralności.

W ówczesnym hawajskim prawie wyborczym zwraca uwagę uzależnienie prawa głosu od złożenia przysięgi na wierność konstytucji i ustawom (od 1887 r.) oraz znaczenie cenzusu domicylu, za pomocą którego można było decydować o dopuszczeniu do udziału w wyborach przybyszów ze Stanów Zjednoczonych (miał więc inne niż zwykle znaczenie).

Warto też zwrócić uwagę na ustawową regulację rejestru wyborców, z czasem coraz bardziej szczegółową, a także na wprowadzenie (choć dopiero w 1888 r.) przepisów określających zasady rejestracji kandydatów.

Prawo wyborcze obowiązujące w Królestwie Hawajów w latach 1864–1893 jawi się jako dojrzałe, rozwinięte, oparte na instytucjach i pojęciach stosowanych w ówczesnym świecie, a jednocześnie jako wynik nie prostej recepcji obcych norm, ale rezultat akcji prawodawczej wynikającej z miejscowych uwarunkowań, potrzeb i interesów. Z drugiej jednak strony przepisy prawa wyborczego stały się instrumentem ograniczającym prawa polityczne rdzennych mieszkańców wysp, przy jednoczesnym uprzywilejowaniu imigrantów, głównie ze Stanów Zjednoczonych.

BIBLIOGRAFIA

- Daws Gavan. 1968. *Shoal of Time: A History of the Hawaiian Islands*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Haley James L. 2014. *Captive Paradise a History of Hawaii*. New York: St. Martin's Press.

- Kuykendall Ralph Simpson. 1953. *The Hawaiian Kingdom*, t. 1: 1854–1874. *Twenty Critical Years*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Kuykendall Ralph Simpson. 1967. *The Hawaiian Kingdom*, t. 3: 1874–1893. *The Kalakaua Dynasty*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Kuykendall Ralph Simpson, Grove Day A. 1976. *Hawaii: A History. From Polynesian Kingdom to American Statehood*. New York: Prentice Hall.
- Rakowska Klaudia, Rakowski Maciej. 2021. *Ustrój Królestwa Hawajów 1810–1893*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Rakowski Maciej. 2019. „Hawajskie prawodawstwo wyborcze w latach 1840–1864”. *Studia Wyborcze* 27.
- Sai David Keanu. 1998. *Memorandum*. <https://www.hawaiiankingdom.org/info-suffrage.shtml> (dostęp 12.02.2022).
- Sai David Keanu. 2008. *The American Occupation of the Hawaiian Kingdom: Beginning the transition from occupied to restored state*. Honolulu [rozprawa doktorska, University of Hawaii]. [www.hawaiiankingdom.org/pdf/Dissertation\(Sai\).pdf](http://www.hawaiiankingdom.org/pdf/Dissertation(Sai).pdf) (dostęp 22.04.2022).
- Schmitt Robert C. 1971. „Voter Participation Rates in Hawaii Before 1900”. *Hawaiian Journal of History* 50.
- Siler Julia Flynn. 2012. *Lost Kingdom: Hawaii's Last Queen, the Sugar Kings and America's First Imperial Adventure*. New York: Atlantic Monthly Press.

AKTY NORMATYWNE

- The civil code of the Hawaiian Islands, passed in the year of our Lord 1859: to which is added an appendix, containing laws not expressly repealed by the civil code; the session laws of 1858–9; and treaties with foreign nations*. Honolulu 1859.
- Constitution Granted by His Majesty Kamehameha V, by the Grace of God, King of the Hawaiian Islands, on the Twentieth Day of August, A.D. 1864*. W R.C. Lydecker, *Roster Legislature of Hawaii 1841–1918. Constitutions of Monarchy and Republic. Speeches of Sovereigns and President*. Honolulu 1918, s. 88–98; <http://hooilina.org/collect/journal/index/assoc/HASHe7d7.dir/5.pdf> (dostęp 1.04.2021).
- An act regarding the qualifications of electors*, 31.12.1864. W *Laws of His Majesty Kamehameha V., King of The Hawaiian Islands, passed by The Legislative Assembly, at its session, 1864–1865*. Honolulu 1865, s. 65–68.
- An act to amend the law relating to the holding of elections*, 27.07.1866. W *Laws of His Majesty Kamehameha V., King of The Hawaiian Islands, passed by The Legislative Assembly, at its session, 1866–1867*. Honolulu 1866, s. 13–14.
- An act to amend section 788 of the Civil Code*, 22.06.1868. W *Laws of His Majesty Kamehameha V., King of The Hawaiian Islands, passed by The Legislative Assembly, at its session, 1868*. Honolulu 1868, s. 28–29.
- An act to amend section 780 of the Civil Code*, 22.06.1868. W *Laws of His Majesty Kamehameha V., King of The Hawaiian Islands, passed by The Legislative Assembly, at its session, 1868*. Honolulu 1868, s. 49–50.
- An act to repeal an act entitled „An act regarding the qualifications of electors,” approved december 31st, 1864, and to regulate the qualifications of electors for representatives to the Legislative Assembly of the Kingdom*, 24.06.1868. W *Laws of His Majesty Kamehameha V., King of The Hawaiian Islands, passed by The Legislative Assembly, at its session, 1868*. Honolulu 1868, s. 14–20.

- The penal code of the Hawaiian Kingdom, compiled from the Penal Code of 1850, and the various penal enactments since made, pursuant to act of the Legislative Assembly, June 22nd, 1868.* Honolulu 1869, s. 250–258.
- Proposed Amendment to Article Sixty-Two of the Constitution Granted on the Twentieth Day of August, A.D. 1864, in Accordance with Article Eighty of said Constitution.* W *Laws of His Majesty Kalakaua, King of the Hawaiian Islands, passed by the Legislative Assembly at its Session, 1874.* Honolulu 1874, s. 3.
- Proposed Amendment to Article Sixty-Three of the Constitution Granted on the Twentieth Day of August, A.D. 1864, in Accordance with Article Eighty of said Constitution.* W *Laws of His Majesty Kalakaua, King of the Hawaiian Islands, passed by the Legislative Assembly at its Session, 1874.* Honolulu 1874, s. 3–4.
- An act to regulate the time for holding elections for representatives, 13.07.1874.* W *Laws of His Majesty Kalakaua, King of the Hawaiian Islands, passed by the Legislative Assembly at its Session, 1874.* Honolulu 1874, s. 25.
- An act to amend Sections 2 and 3 of an Act entitled „An Act to repeal an Act entitled an Act Regarding the qualification of electors”, approved December 31, 1864, and to regulate the qualifications of electors for representatives to the Legislative Assembly of the Kingdom as approved the 24th of June, 1868, and to repeal Sections 1 and 2 of Chapter 86 of the Penal Code, 7.08.1874.* W *Laws of His Majesty Kalakaua, King of the Hawaiian Islands, passed by the Legislative Assembly at its Session, 1874.* Honolulu 1874. s. 45–46.
- An act to amend Sections 796, 797, 799 of the Civil Code, 3.08.1876.* W *Laws of His Majesty Kalakaua, King of the Hawaiian Islands, passed by the Legislative Assembly at its Session, 1876.* Honolulu 1876, s. 10–11.
- An act to amend Section 18, Chapter 86, of the Penal Code, of holding elections, 15.09.1876.* W *Laws of His Majesty Kalakaua, King of the Hawaiian Islands, passed by the Legislative Assembly at its Session, 1876.* Honolulu 1876, s. 19–20.
- An act to amend Chapter 86 of the Penal Code, „Regarding the qualifications of electors,” by adding a new Section to be numbered 17a, 19.09.1876.* W *Laws of His Majesty Kalakaua, King of the Hawaiian Islands, passed by the Legislative Assembly at its Session, 1876.* Honolulu 1876, s. 81.
- An act to authorize the holding of an election for representative for the District of Kaanapali, Maui, 2.05.1882.* W *Laws of His Majesty Kalakaua I., King of the Hawaiian Islands, passed by the Legislative Assembly at its Session 1882.* Honolulu 1882, s. 3–4.
- An act to amend section 782 of the civil code, relating to time and places of holding elections, 11.07.1884.* W *Laws of His Majesty Kalakaua I., King of the Hawaiian Islands, passed by the Legislative Assembly at its Session 1884.* Honolulu 1884, s. 9.
- The civil code of the Hawaiian Islands.* W *Compiled laws of The Hawaiian Kingdom.* Honolulu 1884, s. 220–234.
- An act to amend Chapter LXXXVI of the Penal Code, 7.10.1886.* W *Laws of His Majesty Kalakaua I., King of the Hawaiian Islands, passed by the Legislative Assembly at its Session 1886.* Honolulu 1886, s. 9.
- An act to prescribe the residence required by law as necessary to the exercise of the elective franchise, 15.10.1886.* W *Laws of His Majesty Kalakaua I., King of the Hawaiian Islands, passed by the Legislative Assembly at its Session 1886.* Honolulu 1886, s. 122–123.
- Constitution granted by Kalakaua, July 6, 1887.* W R.C. Lydecker, *Roster Legislature of Hawaii 1841–1918. Constitutions of Monarchy and Republic. Speeches of Sovereigns and President* s. 159–170; <http://www.hawaii-nation.org/constitution-1887.html> (dostęp 3.04.2021).

An act to amend and consolidate the election laws of the Kingdom, 10.09.1888. W *Laws of His Majesty Kalakaua I., King of the Hawaiian Islands, passed by the Legislative Assembly at its Session 1888*. Honolulu 1888, s. 181–223.

An act to amend and consolidate the election laws of the Kingdom, 14.11.1890. W *Laws of His Majesty Kalakaua I., King of the Hawaiian Islands, passed by the Legislative Assembly at its Session 1890*. Honolulu 1890, s. 191–239.

Streszczenie

W artykule przedstawiono zasady nabywania czynnego i biernego prawa wyborczego obowiązujące w Królestwie Hawajów w latach 1864–1893, tj. po wejściu w życie trzeciej konstytucji, zgodnie z którą parlament stał się jednoizbowy. Przedmiotem analizy były zasady dopuszczania do udziału w wyborze reprezentantów, a także wódzów (od 1887 r., gdy monarcha stracił prawo ich powoływania). Omówione zostały obowiązujące cenzusy wyborcze, zwłaszcza cenzus majątkowy oraz cenzus wykształcenia, które na Hawajach miały znaczenie szczególne, gdyż stały się narzędziem ograniczenia praw politycznych rdzennych mieszkańców wysp. Przedstawiono również zasady rejestracji wyborców oraz kandydatów, z czasem coraz bardziej szczegółowe.

Słowa kluczowe: Królestwo Hawajów, czynne prawo wyborcze, biernie prawo wyborcze, cenzusy wyborcze, rejestr wyborców

HAWAIIAN ELECTORAL LAW, 1864–1893 – THE RIGHT TO VOTE AND THE RIGHT TO BE ELECTED (summary)

The article presents the rules of acquiring active and passive suffrage in the Kingdom of Hawaii in the years 1864–1893, after the entry into force of the third constitution of the country, when the parliament became unicameral. The subject of the analysis are the rules of allowing to participate in the election of representatives and nobles (the last ones since 1887, when the monarch lost the right to appoint them). The qualifications of voters and candidates are discussed, in particular the property qualification and education qualification. They had especial importance in Hawaii, becoming an instrument to limit the political rights of indigenous inhabitants of the islands. The rules for registering voters and candidates are also presented, becoming more and more detailed over time.

Keywords: Kingdom of Hawaii, active suffrage, passive suffrage, electoral censuses, electoral register